

Juridiska fakultetsstyrelsen
Universitetslektor Christoffer Wong

Justitiedepartementet

Remiss: Stora brottmål – nya processrättsliga verktyg (SOU 2019:38)

Ju2019/02387/Å

Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet, som anmodats att yttra sig över rubricerat betänkande, får härmed avge följande yttrande, som utarbetats av universitetslektor Christoffer Wong.

Förslaget i rubricerat betänkande hänger ihop med ett tidigare betänkande: SOU 2017:98 *Tidiga förhör – nya bevisregler i brottmål*. Det kan erinras att Juridiska fakultetsstyrelsen har lämnat ett yttrande om SOU 2017:98 och huvudsakligen har ställt sig positivt till det förslaget (se yttrande av 20180524, dnr V 2018/662).

Utgångspunkter

Som utredningen har påpekat har utredningen inte gjort en principiell översyn av grunderna för brottmålsprocessen utan valt att fokusera på reformer som kan förbättra förutsättningarna för hantering av stora brottmål. Utredningen har kommit med en pragmatisk lösning. Fakultetsstyrelsen accepterar att utredningen är bunden av det direktiv som getts och en principiell översyn av brottmålsprocessen faller utanför utredningens ram. Samtidigt vill Fakultetsstyrelsen betona vikten av en helhetssyn och det är av vikt att detta görs, inte minst för att utvärdera den kumulativa effekten av de delreformer, som genomförts på sistone.

Utredningens resonemang och det konkreta förslaget har motiverats av behovet att hantera stora brottmål. Det finns emellertid inte någon exakt bestämmelse av vad som hör under begreppet och hur ofta dessa stora mål förekommer. Någon bedömning om effektivitet torde inte kunna göras om kvantitativa uppgifter saknas.

Vidare kan påpekas att förslaget till lagstiftningen träffar inte enbart stora brottmål. Det är tanken att de nya bestämmelserna ska tillämpas på alla typer av brottmål. Det kan därför ifrågasättas om förslaget innebär onödiga ingrepp i de delar av systemet som fungerar redan idag.

I det följande upptas de juridiska frågor, som Fakultetsstyrelsen om vilka Fakultetsstyrelsen vill yttra sig.

Den misstänktes medverkan i brottsutredningen

Förundersökningsbegränsning eller utfästelse om ett högsta straff kan enligt den nya bestämmelsen i 23:4 b respektive 23: 4 d RB vara en konsekvens av att den misstänkte lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse av utredningen av brott som denne misstänkts för. Som utredningen framtonats är medverkan frivillig. Det

är en grund princip att en misstänkt/tilltalad får frivilligt avsäga sig från vissa rättigheter, bl.a. rätten till en *domstols*prövning, rätten till tystnad och rätten att inte belasta sig själv. Det finns dock gränser för en sådan avsägelse kan anses vara godtagbar. Det framgår av Europadomstolens praxis att en utlovad förmån inte ska vara för oproportionerlig att vederbörande praktiskt taget inte har något annat alternativ än att avsäga sig från en konventionsrättighet. I detta sammanhang kan tilläggas att även brottsoffer har ett berättigat intresse i brottmålsprocessen (mer härom nedan). Lagförslaget tillhandahåller en rättslig grund för en sådan ”transaktion” och det är utifrån den praktiska rättstillämpningen som en bedömning kan göras om systemets godtagbarhet. Fakultetsstyrelsen vill endast konstatera att införandet av ett sådant system är i grunden mer en politisk än en juridisk fråga.

Fakultetsstyrelsen har ingen erinran om förslaget att ett beslut enligt 23:4 b respektive 23: 4 d RB ska föregås av en överläggning mellan åklagaren och den misstänkte och att den misstänktes försvarare ska närvara.

Visserligen finns den nya bestämmelsen 23:4 e RB om frångående av en utfästelse enligt 23: 4 d RB. Lagtexten kan vara tydligare, t.ex. om utfästelse ska återkallas i sin helhet, eller om utfästelsen får justeras i proportion till effekten av den misstänktes felaktiga uppgifter.

Målsägandeintresset

Det är helt logiskt – till och med en förutsättning – att målsägandens inflytande i brottmålsprocessen inskränkes, om åklagarens möjligheter att begränsa en förundersökning eller att avge en utfästelse om högsta straff ska få genomslag. Enligt gällande rätt får åtalsunderlåtelse meddelas endast om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts. Målsägandens intresse är ett sådant enskilt intresse som ska beaktas. Redan nu har ifrågasatts om målsägandens intressen beaktas i tillräcklig utsträckning vid beslut om åtalsunderlåtelse, särskilt ekonomiska intressen som kanske inte uppgår till något större belopp men från målsägandens synpunkt ändå kan upplevas som ansevärd. Ett argument för att åtalsunderlåtelse ändå får meddelas i den utsträckning som råder enligt gällande praxis, är att målsäganden har möjlighet då att väcka enskilt åtal. Denna möjlighet kommer inte att finnas enligt den nya bestämmelsen i 20:8 2 st. RB. Det finns visserligen ett krav på att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts (d.v.s. samma krav som gäller idag) enligt den förslagna lydelsen av 23: 4 b 2 st. RB. Men eftersom målsägandens fråntas möjligheten att väcka enskilt åtal enligt den förslagna ordningen bör målsägandens intresse kompenseras genom att detta beaktas särskilt vid beslut om förundersökningsbegränsning. Det är Fakultetsstyrelsens mening att kravet ”väsentligt” bör mjukas upp något beträffande enskilt intresse. Enligt den nya bestämmelsen i 20:8 2 st. RB får målsäganden inte heller åberopa någon ny omständighet när denne biträder åtalet eller fullföljer talan i högre rätt. Även detta är en inskränkning av målsägandens rättigheter samtidigt som det är en logisk följd av reformen. Fakultetsstyrelsen anser dock, att denna inskränkning i viss mån kan kompenseras genom att målsägandens intresse (d.v.s. inte enbart väsentliga intressen) särskilt beaktats redan vid beslutet om förundersökningsbegränsning.

I detta sammanhang vill Fakultetsstyrelsen påminna om att brottsoffrets berättigade intresse i brottmålsprocessen har fått en större betydelse under senare tid, inte

minst genom Europadomstolens praxis. Medan utredningen har beaktat den miss-tänktes/tilltalades rättigheter i utformningen av de nya ”processuella verktygen”, har brottsoffrets intressen spelat en undanskynd roll.

Bevisning

Fakultetsstyrelsen delar utredningens uppfattning att rättens uppgift är att pröva den bevisningen som parterna lagt fram och inte att själv hämta bevisning. Det är således riktigt att utesluta rättens möjlighet att självmant hämta in bevisning i sakfrågan i brottmål. När bevisning som lagts fram inte räcker för en fällande dom ska rätten ogilla åtalet. Ett tydligt ansvar som läggs på åklagaren är att föredra framför ett delat ansvar för sakens tillfredsställande utredning som kan leda till att frågor ibland hamnar mellan stolarna. En konsekvens av reformen kan vara att friande domar kommer att meddelas i en något större utsträckning.

Fakultetsstyrelsen har ingen erinran om utredningens resonemang om användningen av teknisk dokumentation. I övrigt kan hänvisas till Fakultetsstyrelsens yttrande om SOU 2017:98.

Förberedelse inför huvudförhandlingen

Redan idag finns det bestämmelser om förberedelse i brottmål; utredningen förslår en ny bestämmelse, 47:7 a RB, som föreskriver att rätten ska vid förberedelse se till att inget onödigt dras in i målet samt genom frågor och påpekanden verka för att yrkanden, inställningar och grunderna för dessa blir klarlagda och att parterna anger den bevisning som de vill åberopa i målet. Detta innebär att rättens processledning bör kunna utövas redan under förberedelsen och i Fakultetsstyrelsens mening är detta att föredra framför materiell processledning under huvudförhandlingen, inte minst på grund av att parterna ges tillräcklig tid för att förbereda sin talan, förutsatt naturligtvis att samma försiktighet beträffande rättens opartiskhet iakttas även vid förberedelse som vid huvudförhandlingen.

Koppling till bestämmelserna om påföljd

Enligt förslaget ska en ny 30:3 a RB införas som föreskriver att rätten inte får döma till ett högre straff om åklagaren meddelat ett utfästelsebeslut om högsta straff. Det finns inte någon koppling till bestämmelserna i brottsbalken om bestämning av påföljd. Fakultetsstyrelsen menar att legalitetsprincipen kräver att det finns tydliga anvisningar i lag som reglerar hur 30:3 a RB ska beaktas vid påföljdsval och straffmätning; det räcker alltså inte med uttalanden i förarbetena. I detta sammanhang kan påpekas att problem kan uppstå vid bedömning av den närmare innebörden av ett högsta straff, i synnerhet när rätten får döma ut en kombinerad påföljd (t.ex. villkorlig dom och samhällstjänst). En annan konsekvens av att rätten är bunden av åklagarens utfästelse är att statistik om påföljdspraxis kommer att vara svåröverskådlig på grund av att den slutligen utdömda påföljden kommer att varieras beroende på vad åklagaren i det enskilda fallet har beslutat.

Övriga frågor

Tanken med reformen är att renodla brottsutredningen och rättegången på ett tidigt stadium, bl.a. genom förundersökningsbegränsning. Det finns emellertid en fara för att snäva in en brottsutredning för tidigt. Ett för tidigt fokus på ett visst spår kan innebära ett andra brott inte utreds/upptäcks. Enligt principen *ne bis in idem* får nytt åtal inte väcka efter en dom vunnit laga kraft och en dom som avser en begränsad del av brottsligheten kan visa sig ha rättskraft gentemot omständigheter som inte utreds och således prekludera nya åtal.

Förslaget innebär att rätten kan vara bunden av åklagarens utfästelse om ett högsta straff. Någon ändring beträffande principen *jura novit curia* har inte lagts fram. Det kan vara problematiskt om rätten finner att det ska – på samma gärningsbeskrivning – dömas för ett annat brott än det som indikerats i stämningsansökan. I praktiken torde dylika problem kunna lösas genom materiell processledning under förberedelsen eller huvudförhandlingen.

Enligt delegation

Christoffer Wong